

Isabel de Villena Jesús i les dones

Versió de

Marta Pessarrodona

Tast de Clàssics

Isabel de Villena Jesús i les dones

Antologia de la *Vita Christi*

Versió de
Marta Pessarrodona

Tast de Clàssics

Editorial
Barcino

TAST DE CLÀSSICS, 4

Primera edició: abril 2012

© de l'adaptació i la introducció,
Marta Pessarrodona Artigas, 2012
Reservats tots els drets d'aquesta edició:
EDITORIAL BARCINO, S. A.
Acàcies, 15. 08027 Barcelona
www.editorialbarcino.cat
Edició núm. 820

Dipòsit legal: B-16.724-2012
ISBN: 978-84-7226-776-3
Disseny: LAMANERA, S. C. P.
Imprès per TREBALLS GRÀFICS, S. A.
Santander, 74. 08020 Barcelona

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
BIBLIOGRAFIA	17
JESÚS I LES DONES	21
Endreça	23
Primera part: Maria i la Sagrada Família	29
Segona part: Dones en la vida activa de Crist	83
Tercera part: Després de la mort de Crist	141
Conclusió	183

INTRODUCCIÓ

NOTÍCIA DE L'AUTORA I DE LA SEVA *VITA CHRISTI*

Sor Isabel de Villena és, segurament, un dels visats més importants per explicar al món i a nosaltres mateixes (genèric intencionat que, per tant, inclou «mateixos») que la dona gairebé sempre ha format part —encara que amb sort diversa— de la literatura catalana, que té una història tan patriarcal com totes les altres literatures del món occidental, si més no. Avui pretenem eixamplar el seu públic lector, amb el benentès que no oblidem les *trobairitz* a l'arrel de la literatura catalana, un tema que ens menaria massa lluny per abordar-lo ara.

Filla il·legítima (*defectus natalium*, a l'època) d'Enric de Villena (1384-1434), l'autora d'una inconclusa *Vita Christi* —que avui presentem molt fragmentàriament sota el títol de *Jesús i les dones* i, en la mesura que ens ha estat possible, adaptada al català oriental actual—, es va anomenar Elionor de Villena o Elionor d'Aragó i Castella. Alguns la presenten com a Elionor Manuel de Villena, denominació que refusa el seu màxim estudiós, Albert Hauf (1995, 6). És una figura força desconeguda, perquè ni tan

sols sabem on va néixer, encara que segurament va ser a la ciutat de València. Va adoptar, com és costum en els ordes religiosos, el nom de sor Isabel de Villena el 1445, quan va prendre els hàbits al convent de la Trinitat de la ciutat de València. Sor Isabel va ser una clarissa, de l'orde de sant Francesc, i, pel que podem deduir de l'activitat intel·lectual que va tenir lloc al convent, les clarisses de l'època no seguien un règim tan rigorós com solem pensar. En qualsevol cas, aquelles monges clarisses feia poc que havien ocupat el convent de la Trinitat, provinents del de Santa Clara de Gandia. Les primeres ocupants van ser disset religioses presidides per sor Violant Puig. El convent de la Trinitat havia estat ocupat prèviament per frares trinitaris, dos dels quals, exdominicans, havien escandalitzat la ciutat per la seva reprobable vida. Aquest convent gòtic, sor Isabel el convertiria en un monestir important, dirigint unes obres que fiscalitzaria l'administrador, que va ser ni més ni menys que el metge i, en especial, autor, Jaume Roig. El pas dels trinitaris a les clarisses es va produir gràcies a la reina Maria (1401-1458), casada amb el seu cosí germà el rei Alfons el Magnànim (1396-1458). Aquesta reconversió conventual no va estar exempta de controvèrsia: per exemple, es va dir que la reina havia utilitzat una butlla papal falsa, atribuïda a Eugeni IV, no autoritzada davant de notari. La reina Maria, amb qui sor Isabel estava emparentada i que era la impulsora i protectora del monestir, podia entrar-hi amb el seu seguici femení a qualsevol hora i pernoctar-hi quan volia. Algun cronista antic, amb dubtosa bona fe, naturalment va deixar caure la possibilitat de lesbianisme (Hauf 1995, 12).

Rere sor Isabel hi va haver, doncs, una dona determinant, la reina Maria, que se'n va fer càrrec des de la seva naixença, ateses les circumstàncies no gaire favorables del pare (es desconeix qui va ser la seva mare). A més a més, Enric de Villena va morir quan Elionor tenia quatre anys (1434). La seva condició de “bordeta”, però, no li va impedir de portar el cognom «de Villena» adquirint ja pel seu avi i continuat pel seu pare. Una característica, la il·legitimitat de la seva naixença, que pot explicar que es convertís en persona d'església, encara que també podem pensar que va posseir una veritable fe. Hi ha opinions sàvies per a tots els gustos. Hi ha, però, qui opina que tenia prou patrimoni llegat pel seu pare perquè no li calgués l'hàbit religiós. En definitiva, el conegut com el *Llibre de la Casa de la Reina* confirma que Elionor de Villena no estava totalment desproveïda de dot i, en qualsevol cas, des de la infantesa va tenir una relació directa amb el món de la cort, i d'una cort potent, com era la de la Corona d'Aragó a l'època, que sabem que va tenir una importància vital en l'obra dels grans autors masculins del segle, com Ausiàs March, Joan Roís de Corella o Joanot Martorell. Ja l'admiradíssim Joan Fuster, adreçant-se als components de Lo Rat Penat, va fer parar esment en les característiques de cort que té, precisament, la seva inconclusa *Vita Christi*. Hi tornarem més endavant i a desgrat de la limitació d'espai d'aquesta introducció. En els mots de sor Isabel i referint-se a la verge Maria: «I vol Déu nostre Senyor que, perquè aquesta esposa seva estigui ben acompanyada d'acord amb el seu estat, siguin triades per tot l'imperi seu set donzelles de singular excel·lència, que serveixin i acompanyin sa senyoria dins del ventre de la seva mare i al llarg de la seva

vida, perquè aquestes siguin les primeres criades i per sa mercè les més amades» (cap. I). No equival a una descripció de cort?

Precisament Ferran el Catòlic, que era nebot seu, el 1484 li va demanar que s'encarregués d'una seva filla, com Isabel, il·legítima. La filla del Catòlic va ingressar al monestir de la Trinitat quan sor Isabel n'era abadessa —havia accedit al càrrec el 1462, com a successora de sor Isabel de Solsona, i va ocupar-lo durant vint-i-vuit anys, fins a la seva mort. Una circumstància que ens fa pensar que, si bé és veritat, com creia al segle xx Ivy Compton-Burnett, que les novel·les són fetes d'herències i d'adulteris, sense fills il·legítics segurament mancaria alguna cosa a la literatura medieval catalana! Per altra banda, va ser la muller de Ferran, Isabel la Catòlica, llunyana parenta d'Isabel de Villena, qui es va interessar tant per la seva obra inconclusa, la *Vita Christi*, que en va precipitar l'edició, la qual va dur a terme la successora de sor Isabel, l'abadessa sor Aldonça de Montsoriu, a través d'un impressor alemany de la ciutat de València, Lope de Roca, l'any 1497. L'abadessa Aldonça hi va incloure uns mots introductoris —que reproduïm— en què, a banda de dedicar l'obra a la reina, demostrava la seva admiració per la figura de sor Isabel, admiració que compartien il·lustres contemporanis seus, com Miquel Peres o Bernat Fenollar, que dedicaren obres a la «gran doctoresa» Isabel de Villena.

Tornant, però, a la condició d'abadessa de sor Isabel de Villena, segons algun cronista, a desgrat de la protecció de la reina Maria, posteriorment enterrada al monestir amb l'hàbit de clarissa, no va obtenir el càrrec sense dificultats. Tants entrebancs va trobar que fins i tot hi va

JESÚS I LES DONES

ENDREÇA

MOLT ALTA, MOLT PODEROSA
I CRISTIANÍSSIMA REINA I SENYORA

La resplendent llum de devoció que dins vostra altesa clareja li ha descobert que en aquest monestir seu hi havia una devota *Vita Christi* escrita per la il·lustre senyora Elinor, també coneguda com sor Isabel de Villena, reverenda abadessa i mare nostra; i atès que vostra reial celsitud, tota en l'amor del gran rei del paradís encesa, havia escrit al batlle general d'aquest seu regne de València perquè li'n trametés una còpia, he pensat fer un agradable servei a vostra majestat fent-la imprimir perquè més aviat pogués arribar a les vostres mans reials.

I perquè, en la fonda i plorosa vall de llàgrimes d'aquest món miserable, els qui amb ales d'alguna munda-na llaor s'alcen, més profundament al baix centre del penós infern davallen, i els qui per les baixes sendes d'una simple humilitat caminen, més cap a la summitat de la ciutat del paradís s'acosten, la virtuosa i digníssima mare abadessa,

predecessora meva, amb la llum del seu clar enteniment mirant els perills que la mundana llaor porta, en tan baix centre d'humilitat havia davallat, que no volgué escriure el seu nom en cap part d'aquest llibre, tement que les seves virtuoses obres, dins dels arxius d'humilitat tancades, per les iníquies mans de vanaglòria no poguessin ésser assaltades. I resplendint en ella les enceses torxes de la claredat del seu il·lustríssim llinatge, així com els seus parents reials havien sembrat innombrables actes de gloriosa fama per a exaltació de la santa fe cristiana, ella, devotíssima mare, ha volgut sembrar en el paper en blanc d'aquest llibre la llavor de la seva purificada consciència, perquè els qui el llegissin poguessin collir fruit de profitosa doctrina, suplicant al gran rei Jesús que volgués ésser el nauxer i pilot de la barca de la seva atenció perquè pogués navegar amb seguretat en la gran mar de la seva benaventurada vida. I els raigs del sol clar de justícia, entrant per les finestres de la seva lluminosa intel·ligència, tant en encesa caritat l'escalfaren, que volgué amb afanyós treball compondre aquest tan gran volum.

I puix que ella, humil religiosa, resta lloada per haver callat el seu nom en la composició de tan digne llibre, jo crec atènyer no poc mèrit davant Déu publicant el nom de tan singular mare, d'immortal memòria digna: sor Isabel de Villena l'ha fet; sor Isabel de Villena l'ha compost; sor Isabel de Villena, amb estil elegant i dolç, l'ha escrit, no tan sols per a les devotes germanes i filles d'obediència que en la tancada casa d'aquest monestir habiten, ans per a tots els qui en aquesta breu, enutjosa i transitòria vida viuen.

Jo, sereníssima i cristianíssima senyora, el trameto a sa altesa, la qual hi trobarà tan profundes i altes sentències

que clarament coneixerà que l'Esperit Sant governà l'enteniment i la ploma de tan digníssima i reverenda mare, que era tan afecta al servei de vostra celsitud; l'estat i la vida de la qual exalci i faci prosperar la Santíssima Trinitat.

De la vostra ciutat de València, el 29 del mes de març de l'any 1497.

De la vostra reverenda i molt humil serventa i predicadora sor Aldonça de Montsoriu, indigna abadessa del monestir de la Santa Trinitat.

AQUÍ COMENÇA UNA *VITA CHRISTI*
EN VULGAR, PERQUÈ ELS SIMPLES I
IGNORANTS PUGUIN SABER I
CONTEMPLAR LA VIDA I MORT DEL
NOSTRE REDEMTOR I SENYOR
JESÚS, AMADOR NOSTRE, AL QUAL
SIGUI DONADA GLÒRIA I HONOR
DE TOTES LES OBRES NOSTRES,
COM A PROCURADOR I ORDENADOR
D'AQUELLES

PRIMERA PART

MARIA I LA SAGRADA FAMÍLIA

CAPÍTOL I

[CONCEPCIÓ DE MARIA]

COM PER UN ÀNGEL FOU ANUNCIADA A SANT JOAQUIM LA
IMMACULADA CONCEPCIÓ DE LA SEVA SANTÍSSIMA FILLA

Ecce iam venit plenitudo temporis. Car venint i acostant-se la plenitud del temps, per Déu nostre Senyor determinat, en el qual sa majestat tenia previst atendre a la reparació i salvació de la naturalesa humana, i atès que, per fer aquesta obra tan alta, calia que sa clemència davallés a la terra de la captivitat, on eren exiliats els dissortats fills d'Adam, i sabia amb molta certesa que en tota aquesta terra no hi havia allotjament decent perquè sa altesa hi reposés; per això li plagué manar i ordenar que es fabricqués un tal allotjament com a sa majestat esqueia, fet de tan excel·lent i singular obra que una de semblant mai més no fos trobada, fins al punt que els qui miressin aquesta casa haguessin de dir, admirats de la seva bellesa: «*Non est hic aliud nisi domus Dei et porta caeli*», volent dir: «Certament aquest allotjament no s'ha fet ni fabricat sinó per a la majestat de Déu nostre Senyor, i ningú més no hi ha de fer estada. I per mitjà d'aquest sacratíssim allotjament es trobarà l'escala per pujar a les altures del regne del paradís, pels homes no conegut ni vist.»

I, per enllestir la dita casa, manà la majestat divina cridar un gran príncep angelical, l'apostador major de

la seva cort, i li digué: «Aneu, aposentador, *in vallem lacrimarum*, i cerqueu un gran mestre d'obres, pels homes no conegut ni estimat, ans llançat i menyspreat com a home infructuós, que té per nom Joaquim, el qual per mi és molt amat i reservat per a aquesta singular obra del meu allotjament; i digueu-li de part meva que, juntament amb la seva santíssima muller Anna, aixequin la meva casa, en la qual, per enaltir-la, jo vull posar la primera pedra del fonament.»

I informat llargament l'aposentador de la magnificència i bellesa de la casa que nostre Senyor manava que es fes, partí d'allí de pressa per despatxar la seva ambaixada. I venint a la terra, no hi trobà més que *labor et dolor*, car tota la gent era posada en multitud de treballs i dolors inenarrables. I, sentint molta compassió d'aquella dissortada gent, buscà entre ells el mestre que cercava, i el trobà a les aspres muntanyes, amb els pastors del seu ramat, amb els quals s'esplaiava de la seva aflicció i el seu dolor, per tal com havia estat expulsat del temple per la seva esterilitat, en la qual ja no esperava remei; per la qual cosa rumiava acabar la seva vida en aquella solitud, absent de la seva muller Anna i de tots els parents i amics seus. I els humils pastors ajudaven a plànyer el seu senyor en la seva aflicció.

I el príncep angelical, venint en forma humana, s'acostà a ells i, saludant Joaquim, li digué: «*Qui sunt hii sermones quos confertis inter vos et estis tristes?*», volent dir: «Oh, senyor Joaquim! Quines són les raons tan angoixoses de què parleu, que feu tan trista cara, com també els fidels pastors vostres que el vostre dolor per propi prenen?»

I Joaquim, ignorant que fos àngel, li respongué dient: «Oh, virtuós jove! Veient com veieu en el meu gest que el

meu dolor és inenarrable, per què voleu donar-me tanta pena que l'hagi de recitar moltes vegades amb la meua pròpia llengua?, car a fe us juro que cada vegada *dolor meus renovatus est*. Per tant, us demano la mercè que no vulgueu augmentar el meu dolor, perquè disminuir-lo no podeu. Si teniu tanta ànsia de sentir l'angoixa meua, *interroga eos qui audierunt me*, interrogueu aquests servidors meus que hi ha aquí, car ells han sentit de mi tota la causa del meu dolor, que recontar altra vegada ja no puc.»

I l'àngel, volent-se-li manifestar, li diu: «Oh, virtuós cavaller, que proveniu de la tribu de Judà, del veritable llinatge reial de la casa de David, no us descoratgeu! *Ego sum angelus Domini, et missus sum ad te loqui*, car jo sóc l'àngel de Déu nostre Senyor, enviat per sa majestat a comunicar-vos les grans i altes meravelles seves que pensa fer a la terra, car vol i mana de vós, senyor Joaquim, que torneu amb la vostra muller, que amb tant de dolor heu deixat, la qual concebrà de vós una filla de tanta excel·lència i dignitat, *quia nullus dicere possit aliquam ante eam similem ei fuisse nec post eam futuram*, car podeu tenir la certesa, senyor Joaquim, que ningú no podrà dir que abans d'aquesta Senyora n'hi ha hagut cap de semblant, ni que n'hi haurà cap d'igual en el futur. *Haec est illa lux quam dixit Deus ut fieret, de qua factus est sol*, car aquesta és la llum que nostre Senyor manà que es fes, de la qual és fet el sol, car Déu nostre Senyor, que és el veritable sol de justícia, naixerà d'aquesta Senyora filla vostra. Eternalment l'ha triada per temple seu, i d'ella es pot dir, en veritat: *“Hoc est templum Dei magnum et famosum, in quo malleus et ferreum non sunt audita cum aedificaretur”*, car aquest és el sagrat temple de Déu nostre Senyor, gran i molt famós

en l'edificació, això és, en la seva concepció, en la qual no vol sa majestat que se senti cap cop de martell ni de ferro, car aquesta feixuga i pesada càrrega del pecat original en la seva mercè no s'hi trobarà, ni cop de martell de cap culpa no s'hi sentirà.

»Car aquesta és la imperial reina que no és inclosa en cap llei comuna, ans li diu Déu nostre Senyor: “*Non pro te, sed pro omnibus haec lex constituta est*”, volent dir, parlant amb aquesta Senyora en la seva nova concepció: “No temeu, temple meu, que, encara que sou descendent directe del llinatge d'Adam, no sereu compresa en la llei pel seu pecat constituïda, sinó que per la meva gràcia sereu privilegiada en un grau singular per damunt d'aquella llei. *Quia ego elegi te*, car jo us he elegit per a palau i repòs meu, i vull que sigueu l'hort dels meus delits.”

»Oh, Joaquim! Què li pot mancar a aquesta Senyora, si Déu nostre Senyor l'ha volguda crear deliberadament per a mare seva?, car, ensems amb la dignitat maternal, aconseguirà totes les excel·lències que, a part de Déu, no poden comunicar-se a criatura angèlica ni humana, car, creant aquella ànima gloriosa, la vestirà de la seva gràcia, i la guarnirà de tan altes i singulars joies, que en la seva senyoria farà vertaderes les paraules de l'Eclesiàstic, que diuen: “*Ipse creavit eam in spiritu sui, vidit et dinumeravit et mensuravit*”, volent dir: “Déu nostre Senyor ha creat aquesta Senyora excel·lent segons el seu plaer i voler, i per a contentació del seu esperit; ell l'ha vista eternalment i se n'ha enamorat; ell sols sap contar les magnificències seves, i mesurar-ne l'alta i dignitat.” *Vere templum est Spiritus Sancti, et palatium Filii Dei, et sponsalis thalamus Patris aeterni*, car vertaderament aquesta Senyora és l'excel·lent